

ABDAL QASIM HAQQINDA LƏTİFƏLƏR

1.

Avdal Qasım bir bəyin evində işdiyirmiş. Bəy buna çox az pul verir. Avdal Qasım deyir:

– A bəy, etmə, eləmə, mən işləmişəm, aylə saxlıyram.

Bəy əhəmiyyət vermir, deyir:

– Get, yoxsa səni birtəri eliyərəm.

Avdal Qasım gedir, eşşəyi minəndə deyir:

– Toş-toş, a bəy.

Belə deyəndə bəyin adamları tökülüb bunu çırpıllar. Təzdən durur, əzilə-əzilə minir eşşəyə, deyir:

– Toş-toş, a çox qohumlu bəxtəvər.

Söylədi: Hacıyev Müzəffər Babəş oğlu, Bərdə rayonunun Hacallı kəndi, 1943-cü il təvəllüdü, ali təhsilli.

2.

Avdal Qasım gedif ermənilərə deyirmiş ki, toyuğ alıcısıyam, gəlmişəm sizdən toyuğ alım. Hamı da bilirmiş ki, bu, Avdal Gülabdandı. Deyirmişdər ki, ara neçədən? Deyirmiş:

– Neçəyə sizə sərif eliyir?

– Toyuğun biri beş maatdan.

Hə, oldu. Deyirmiş ki, götürün gəlin, kimdə nə qədər var, gətsin.

İndi biri beşini, biri onunu, satacağı neçə dənədisə, tutuf gətirmiş, bunun da at aravası varmış, yığmış aravaya. Qutarannan sora aravadan yenir:

– Ə, yox e, mən səyfə yol verdim. Pul yadımnan çıxıf qalif evdə. Alın bu iyirmi dənə toyux qalsın sizin yanınızda girov. Mən buları aparım, pulu gətirəndə qalanını götürüf gedərəm.

İndi bu Avdal Qasım gedənnən sora, bu erməni bir-biriynən danışırmış.

– Ara, o bizim öz toyuğumuzu özümüzə girov qoydu. O, Avdal Gülablı Qasımdı, o toyuğlar getdi.

Söylədi: Qasimov Musa İbrahim oğlu, Bərdə rayonunun Seyid Yusifli kəndi, 1940-cı il təvəllüdü, ali təhsilli zootexnik.

3.

Bir erməni harsınına gözü düşür. Bunu güdür ki, görə bu havaxt səfərə-zada çıxır. Bular da bazara gedəsidi, hara gedəsidi, hansısa çaydan keşməlidilər. Bu görür ki, erməni arvadıynan kəntdən çıxdı. Bu da tez yükünü götürür, düşür bunnarın böyrünə ki, mən də bazara gedirəm.

– Ə, kirvə, nə var, nə yox, nətərsən, neçəsən?

Arvat da qoltuğunda bir dənə toyuğu, fərəni saxlıyıf ki, apara bazarda sata. İndi nəsə alajağ da. Avdal Qasımı da fikir aparıf ki, görüm neynim bir variant tapım. Gəlir, gəlir, çayın qırağına çata-çatda, burda da mütləx bir nəfər atdı adam olmalıdı, buları bələdçi kimi çaydan keçirə o üzə, sora qayıda o birini keçirə. Bu çaya yaxınlaşanda birdən Avdal Qasım çıxır:

– Əyə, sənə qurvan olum, əyə kirvə, onu qoyma, əyə kirvə, o mənə yeyəjəh, qoyma.

– Ara, buna nooldu? Ə, nə yeyəjəh səni?

Deyir:

– Odey, arvadının qoltuğunun altındakı nədi?

– Ara, elə fərədi dana, nə var ki, qoxursan onnan.

Deyir:

– Yox ey, o mənə bir dəfə anamı ağladıf, onu maa yaxın qoyma.

İndi çaydan keçən mamentdi. Avdal Qasım buna deyir ki, sən fərəni götür keç oyza, o fərəni orda bir yerdə saxla, mən sora keçim. O ayna keçən kimi bu, arvadı tutur. Erməni baxır ki, bu əngəl törədəjəh. İndi nə qədər çığırırsa Avdal Qasımın nə vejinədi. İndi bunu qorxuzmağ üçün çayın o tərəfinnən toyuğu belə tutur:

– Ara Qasım, pərə pır, pərə pır, pərə gəldi yanına.

O da deyir fırlıdat, cəhənnəmə gəlsin.

Söylədi: Qasımov Musa İbrahim oğlu, Bərdə rayonunun Seyid Yusifli kəndi, 1940-cı il təvəllüdü, ali təhsilli zootexnik.

4.

Avdal Qasım erməninin səkgiz, dokquz heyvanını oğurruyuf gətirif. Bilirmiş ki, səhər heyvanın irəddini tutuf bının arxasınca gələjəhlər, öz tööləsinə yox, Museyif varmış, molla ymış yazıx, aparıf onun tööləsinə salırmış, ağzını da bağlıyırmış. Yayın günündü dana, daa töölədən istifadə eləmir ha yazıx kişi, molla adamdı. Ermənilər heyvanın irəddinnən gəliflər. Deyiflər:

– Qasım, heyvanın irəddərini gətirmişih, bı kəndə girif, bı kəntdə də sənən başqa oğru yoxdu. Heyvanı gətir, gedəh.

Məçid qavağına yığışımış camahat. Deyir:

– Ay erməni, bax, o Allahın evi məçid haqqı, o məəm pəyəmdə döyül, Müseyibin pəyəsində olajax. Gedin Müseyibin pəyəsinnən çıxardın heyvanıızı, aparın.

Erməni deyirmiş ki, elə bizim birjə inandığımız Museyifdi, o oğurrux eləməz. Allah saa lənət eləsin. Ermənilər çıxıf gedənnən sora deyirmişdər ki, Qasım, niyə helə ant içirsən? Ayıf döyül, Müseyif axı ağsəqə qal kişidi, oğru döyül. Deyirmiş ki, gözdüyün. Gedif pəyəni açıf Müseyifin pəyəsinnən heyvannarı çıxardırmış, deyirmiş:

– Ay camahat, bı Müseyifin pəyəsi döyül?

Sora həmənn Müseyifin qızını Qasımın oğlu alıfdı.

Söylədi: Əsgərov Həşim Güləli oğlu, Ağdam rayonunun Abdal-Güləbli kəndi, 60 yaşında, orta təhsilli.

5.

Gedirmiş erməninin qavağını kəsirmiş, hara getsə, əlində nə varsa alırmış. Bir gün böyüh qardaşı deyir ki, ə, yekə kişisən, sən də camahat kimi zəhmətə qatdaş, əh-biş, nə qədər sən bı erməninini soyuf kəsif dolanassan. Qasım geje durur hazırraşır ki, getsin. Mına təpinir ki, ə, yat yerində. Yazıx namaz qılan, oruş tutan bir kişiydi onun böyüh qardaşı. Bir dəfə, iki dəfə ona təpinir ki, yat yerində. Ta süph namazı vaxdı fikirreşir ki, innən belə heş hara getməz də. Namazı qılır, arxeyin yatır ki, ta savaxdı, gedə bilməz. Qasım durur gənə gedir. Bizdə Qaradaş bağları deyillər, kətdən bir əz aralıdı. Erməni də gözdüyür, tezdən gedir ki, soyulmasın. Erməninin qavağını kəsir, onun yükünü alır əlinnən. Deyir ki, ay Qasım, vallah, savah deyini adam soymazdar.

Deyir:

– Ə, bilirəm, vallah, mən bı vaxda qalan oğul döyüldüm, məni bı vaxda Calal qoydu. Axşamnan işimi görüf indı çıxıf getmişdim.

Söylədi: Əsgərov Həşim Güləli oğlu, Ağdam rayonunun Abdal-Güləbli kəndi, 60 yaşında, orta təhsilli.

6.

Bilmirəm, o hansı bəy oluv e, gəlir. Qasım çöldə odun yarar-mış, qışın günündü də. Odun indı qaz döyül ki, ispişqanı çəkif atasan. Odundu, yarar ki, yandırmağa. Bu tərəfdə də itə yal pişirif qoyuflar, it yal yalıyor. Bəy gəlif belə keçir, Qasıma da sataşır. Deyir ki, ə, bu kətçinin də, bu rəiyətin də günü itin günündü. Deyir:

– Ay bəy, itə nə var, dee, it orda bəy kimi yal yalıyor. Məəm fikrimi çəh, vay məəm halıma.

Həddinnən artıx hazırcavabıydı.

Söylədi: Əsgərov Həşim Güləli oğlu, Ağdam rayonunun Abdal-Güləbli kəndi, 60 yaşında, orta təhsilli.

7.

Deyir, erməninin bir cöngəsi olufdu, bına gözü düşüfdü, bını yeməh lazımdı. Nətəər eləsin? Erməninin də bir yava iti var, açır, boşduyur hayata, bu itin əlinnən hayata girmək mümkün döyül. Fikirrəşir ki, neyliyim ə, bını yeməh lazımdı axı, iki illih cöngədi. Ağac olur yaxınnıxda, elə bil, hasarın böyründə də. Bir dənə heyvan kəsir, çıxır ağaca. Deyir ki, bir dənə qoyunun para şakqasın bına qurban verməh olar, qoyur səbətın içinə, böyüh tayça deyillər, səbətı də ağaşdan sallıyır. İt gəlir tayçaan içinə, ətə, iyinə gəlir da. Girən kimi çəkir kəndirənən, yuxarıdan bağlıyır, it qalır göyde. Tullanası döyül ki. Arxayın tüşür ordan, qarının bağını açır, cöngəən açır, götürür, gedir. Ev yəəsi bilir ki, bını anjax Qasım eliyə bilər. İndi durur gəlir Qasımın üsdünə. Qasım artıx bını kəsip, ət də yeyildi ortalıxda. Gəlif deyir ki, Qasım, mənim heyvanımı sən oğurramısan. Deyir ki, ə kişi, mənənən nə işin? Deyir ki, yox, məəm cöngəmi sən oğurramısan, örkən bırda, kəndirrər, əti bırda. Heylə döyülsə, onda and içəssən. Deyir ki, and içim də:

And içim,
Arpa biçim,
Bu çulu, bu örkəni,
Cızıldar ojaxda yağı cöngənin.

Kabap pişirillər orda. Deyir:

– Yox e, bu and olmadı, gedəh məçitdə and iç.

Gəlir məçidin qavağına. Deyir ki, ay Allahın öyü məçit, əgər mən bu erməninin cöngəsini oğurramışam, oğurramışam, oğurrama-mışamsa, sən onun tufağını dağıt.

Deyir:

– Qasım, gəl gedəh bı yana, məçidə, anda toxunma.

Deməli, oğurrasam da mıa qənim olsun, oğurramasam da.

Söylədi: Əsgərov Həşim Güləli oğlu, Ağdam rayonunun Abdal-Güləbli kəndi, 60 yaşında, orta təhsilli.

8.

Bir dəfə Qasım Zərdava gedif faytonnan. Orda hardasa bataxlıx yerdi, fayton batır. Nə illah eliyir, çiyinini verir, ya Əli, ya Əli, köməh elə, at da batır, dartıf çıxarda bilmir. Sünnünün biri gəlir, zərdaflılar sünnüdü axı. Deyir ki, indi bəyaxdan sən ağanı çağırırsan, köməh eləmədi, indi mən ağamı çağıraram, köməh eləsin. Bı faytona çiyinini verir, deyir:

– Hı, ya Ömər, köməh elə.

Qamışdıxdan qavan çıxır, xortulduyur, at hürküf dartıf faytonu çıxarıf. Deyir:

– Göörsən, məəm ağam köməh elədi.

Deyir:

– Ə, mən nə bilim sən ağan gəlif qamışdıxdə gizdənif.

Söylədi: Əsgərov Həşim Güləli oğlu, Ağdam rayonunun Abdal-Güləbli kəndi, 60 yaşında, orta təhsilli.

9.

Avdal Qasımın qonşularının, – erməniydi də qonşuları, – bir eşşəyi olur. Abdal Qasımın da bınnan xoşu gəlir ki, yaxşı yük daşıyır. Deyir: “Mən nətər eliyim, mən bını mım əlinnən çıxardım”. Hər gün bı erməni də eşşəyi yedəyinə alıp gedirmiş meşiyə oduna. Gedif yühlüyüf, gətirif satırmış. Bir günnəri gedəndə, meşənin ortasında Abdal Qasım bı erməniyə deyir ki, əyə, sənın bı eşşəyin axırda xozaman oluf səni yeəjək. Deyir, ara, Qasım, nə xozaman? Deyir ki, yox, canın üçun, yeyəjəh səni. Bı bir gün də meşiyə gedəndə Avdal Qasım kəfrəm yorqana bürünür, bürünmür e, qoltuğuna

vırır, aparır. Gedir orda, meşənin yarısında, bı gedəyəyi yerin yarısında yorqana bürünür, eşşəyin kəndirini kəsir ordan, noxtasını öz əlinə alır. Da bı geri baxıb eləmirmiş, həmməşə eşşəy özbaşına gedirmiş. Bir xeylax gedir, gedənnən sora Avdal Qasım əyağını diriyir yerə. Erməni məhətdəl qalır ki, bı eşşəh niyə getmir. Deyir, ku eliyir, mını çəkir, bir əz də gedir. Bir əz getmiş bir də əyağını diriyir. Erməni çönüp geri baxanda görür ki, nəşə bir şey ağa bürünüf, kəfrəmə, bının yedəyindəki bıdı. Bunu qoyur, bağıra-bağıra elə qaçır ki, daa nə eşşək yadına tüşür, nə bir şey. Avdal Qasım hərrənir belədən, eşşəyi götürür. Hər gün bını erməninin gözü qabağında aparıf işdədirmiş. Erməni də baxırmış, deyirmiş ki, ara, Qasım, vallah, elə bı mənim eşşəqıma oxşuyur.

Deyir:

– Ə, qurumsax, sənın eşşəyin xozaman oluf səni yemirdi?

Deyir:

– Vallah, yeyirdi, qaşdım güjnən kutardım.

Deyir:

– Ə, get tap dana, eşşəyin xozamandı.

Bı erməniyə o dağı basır, onun eşşəyini işdədir.

Söylədi: Quliyev Məmməd Zülfüqar oğlu, Ağdam rayonunun Zəngişallı kəndi, 1935-ci il təvəllüdü, orta təhsilli.

10.

Avdal Qasım həmişə erməniləri çıxılmaz, gülüş vəziyyətində qoyuf. Bir gün Avdal Qasım baxır ki, bir erməni meşənin içindəki talada bir cüt öküzənən yer şumluyur. Avdal Qasımın ayrı bir oğru yoldaşı oluf da. Dostuna deyir ki, sən getginən o şumun baş tərəfində dur, öküz ora çatanda mən hər şeyi həll eliyəjəm özüm. Durur şumun ayax tərəfinə yaxınlaşır, Avdal Qasım təmiz soyunur paltarını, elə-belə çılpaq vəziyyətdə, şumun içində başdıyır qol götürür oynamağa:

– Mən bı işə mat qalmışam, mən bı işə mat qalmışam, – deyir, oynuyur, oxuyur, hərəkətdə eliyir.

Erməni baxır ki, ə, Avdal Qasım, bının kirvəsi, çılpaq şumun əyağında oynuyur. Deyir ki, sən öləsən, deyəsən, kişinin başına hava gəlib, belə, helə. Erməni öküzü, xışı qoyur şumun baş tərəfində, ordan tərənir, cumur aşağı tərəfinə ki, görsün Avdal Qasım nə işə mat qalıfdı? Görən başına hava gəlifdi, nətər. Qujaxlıyır:

– Ara, kirvə, sən nə işə mat qalıfsan?

O vaxda qədər də artıx o birsi adam öz işin görür, öküzün birin açıv aparır. Deyir:

– Mən o işə mat qalmışam ki, sən indi bir öküzənən nətər yer şumluyursan?

Söylədi: Məmmədov Allahverdi, Ağdam rayonunun Zəngişallı kəndi, 58 yaşında, ali təhsilli.

11.

Deyilənnərə görə, Avdal Qasım ağaca çıxıf ora-bura baxırmış. Bir də görür ku, Aşot arvadıynan hardansa gəlir. Avdal Qasım deyir ki, sən öl, Aşot, bu dəyqə sənın başına elə bir oyun açım ki, gəl görəsən. Avdal Qasım başdıyır qışqırmağa ki, ay Aşot, heş ölüf qutarmırsan, adam da günün günorta çağı belə iş tutar. Aşot da deyir ki, ara, nağayrırım ki, gedirik də. Qasım deyir ki, canına azar eliyirsən, bu nə hoqqadır çıxarırsan, çölün düzündə. Heş utanmırsan, camahatın gözünün qavağında arvadını qucaxlayıf öpürsən. Aşot da qayıdır ki, ara, Qasım, başın xaraf olmasın, nə danışırsan? Görmürsən gendə durmuşux, aramızdan yühlü arava keçər. Avdal Qasım da deyir ki, inanmırsan, gəl çıx bax. Aşot fikirreşir ki, ara, bu nətəhər işdi. Tez dırmaşır həməən ağaca. Avdal Qasım da tez düşüf Aşotun arvadını basır altına. Girəvəni buraxmıyıf o ki var başdıyır onu öpməyə. Aşot ağaşdan baxıf görür ki, Avdal Qasım onun arvadını basıf altına,

süppürəşir. Başdıyır qışqırmağa ki, ara Qasım, nağayırısan, arvadımı niyə basıf öpürsən. Heş belə də yoldaşdıx olar. Avdal Qasım ayağa duruf:

– Ara Aşot, nə danışırsan. Nə varsa, bax o ağaşdadı. Heylə də iş olar. Saa dedim ki, o ağaşdan baxanda heylə görürük. Mən hara, sənin arvadın hara. Aramızdan iki eşşəh aravası keçər.

Söylədi: Qurbanov Əliqulu, Ağdam rayonunun Poladlı kəndi, 1925-ci il təvəllüdü.

12.

Bir gün Avdal Qasım Aşotnan məşdəşir ki, bəs mən gejë gəlif sənin arvadının alt paltarlarını çıxardıf apararam. Aşot deyir ki, ay Qasım, mən çox sərvaxt yatanam, gejë yatanda ditdilinin vızıltısını da eşidirəm. Nəysə, ollar məşdəşillər. Avdal Qasım gedif təzə soyulmuş bir qoyun dərisi tapır. Bu dərinə götürüf aparır kətdəki ən bitdi-birəli itin qavağına atır. İt dərinə ora-bura dartışdırır, birəsi, bitə daraşır bu dəriyə. Axşam Avdal Qasım gəlif dərinə torbaya salıf yollanır Aşotun evi tərəfə.

Yay vaxtıymış. Camahat həyətə-bajada yatıllarmış. Qasım gəlif görüf ki, Aşotgil yerrərini çöldən salıflar. Arvad yatıf, Aşot da ona qarolçulux eliyir. Avdal Qasım bir az gözdüyür ku, Aşot da yatsın, amma Aşot gözdərini bərəldif ora-bura baxır. Avdal Qasım bir uzun qarğı tapıf, dərinə onun ujunə bağılyıf Aşotun arvadına sarı sallayır. Bittər-birələr dəridən çıxıf Aşotun kök arvadına darışıllar. Bit-birələr arvadı yedihcə, arvat da başdıyır isdilənməyə. Bu vax Aşot da yuxuya gedir. Arvad isdilənif başdıyır üsdündəkiləri təpih-ləməyə. Sora əynindəkiləri bir-bir çıxarıf atır. Axırda qalır lüm-lüt. Avdal Qasım bütün paltarları torvasına salıf, dərinə də götürüf gedir. Aşot səhər duruf görür kü, arvadı lüm-lüt yatıf, özü də bədəni yumru-yumru qıfırmızı. Deyir ki, evin yıxılsın fələh, Avdal Qasım gejë arvadı soyunduruf, bədəninə də dişdəh-dişdəh edif.

Söylədi: Qurbanov Əliqulu, Ağdam rayonunun Poladlı kəndi, 1925-ci il təvəllüdü.

13.

Beyləqanda imamzada var. Bizim kəndin camaatı gedif Dünyamallar kəndində, Arazın qırağında alver eliyif dolanırmışdar. Orda bir dəsdə qaçax camaatın qabağın kəsif soyurmuş. Bular Avdal Qasımı da aparıflar. Avdal Qasım da iyid oluf, qoçağ adam oluf, elə-belə adam olmuyuf. Abdal Qasımı aparıflar ki, oları qorusun. Bir neçə dəfə gedif gəliflər. Qaçaxlar eşidəndə ki, dəsdənin qabağında Abdal Qasım var, hamısı dağılışıf gedif. Salamat gətirif buları çıxardıf. Bir dəfə də gələndə İmamzada deyilən yerdən bular keçəndə Qasım deyif ki, ay uşaxlar, arxayın sürün, mən bir az qavaxlıyım, görüm nə var, nə yox. Nəsə ağılım bir şey kəsmir. Nə annıyıfıdı, nə annanıyıfıdısa, atı sürüf bir az qabağa. Adamlardan birinimi görüf tanıyıf, nə olufsa at qulaxların şəkliyif dayanıf. At qulaxların şəkliyəndə atı vuruf deyif:

– A kopoğlun atı, üsdündəki Abdal Qasımdı, niyə dayanırsan?

Elə deməknən də güllə açılmağı bir oluf. Gətirif camaat onu kəndə. Onnan on gün, on beş gün sora ölüf. Kəndə gətirəndə deyiflər:

– Ay Qasım, sən belə ehtiyatsız iş görməzdin axı. Bu nə idi?

Onda da zarafatınnan qalmıyıf. Deyif:

– Ayə, mən imama arxeyin oldum. Mən nə bilim imam orda quldur-qaçax saxlıyır.

Amma Qasımı vuran dəsdə Qasım can verəndə gəlifdi. Barışığa gəliflər ki, and bu, imam bu, onnan qabax da Qasımın gəlif getdiyini görürdük. Amma biz Qasım kimi iyidə güllə atmazdıx. Qasımı vuran adam onun kim olduğunu bilmiyif. Görüf ki, Qasım bunu gördü, qorxusunnan vurufdu. Belə o dəsdə gəlif üzürxahlıq eliyif.

Söylədi: Mirzaliyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

14.

Qasım ermənilərdən çox oğurruğ eliyif. Deyirmiş özü də gəlif sənin atını aparajam, ya bu öküz xoşuma gəlir, gəlif onu aparajam. Hər dəfə gedif nəysə bir şey oğurruyuf gətirmiş. Bir dəfə evə əliboş gəlir. Arvadının adı Maya idi. Görmüşdüm mən. Məən on beş yaşım olanda öldü onun arvadı. Maya soruşdu ki, ay Qasım, xeyirdimi, buyün boş gəlmisən? Deyif:

– Maya, and olsun Allaha, bir dənə atı o qədər bu ermənidən oğurradım apardım o kəntdə başqa erməniyə satdım, onnan oğurradım o birsinə apardım satdım. Bu dəfə pəyəyə girəndə at üzümə nətər baxdısa atdan utandım. Ona görə boş gəlmişəm.

Mirzaliyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

15.

Qasımın qardaşı vardı Calal, mən görmüşdüm. Qasıma camaatın içində deyif ki, mən sənnən çox qoçağ adamam. Qasım deyif ki, qoçağ adamsan neynəyəh, bircə yerdə də mən eşidim, sən bir adam öldürmüşən, ya döymüşən. Camaatın içində şərtdeşiflər ki, Calal getsin qonşuda Ağbulax kəndi var, orda nə olur olsun, keçi, qoyun oğurrasın gətsin. Onda inanaram ki, bu, doğrudan da, qoçağ adamdı. Bu da oğurrux bilməzmiş. Gedir erməni kəndə, bunu tutullar, özü də pəyənin içində. Hay düşür, haray düşür, Qasım da bunun dalınca getmişmiş ki, görüm bu nağarır da. Bilir ki, bu bir şey eliyən döylü. Bütün erməniyə hay düşür ki, Qasım pəyədədi, tökülün bura. Erməninin hamısı – yarısı əyni geyinili, yarısı tuman-köynəkdə tökülüllər pəyənin başına. Qasım da fikirşəir ki, mən nağarım. Orda yaxında fermada azərbaycanlı varmış. Gedif olara. Paltarını soyunduruf deyif ki, özünü sal ermənilərin içinə, denən ki, Qaçax Kərəm Qasımmın düşmandı, mənəim öyümdədi. Qaçax Kərəmə isdiyirsiniz deyim, gəlsin onu öldürsün. Gedif deyən kimi bular da deyif gəlsin. Qasım da ermənicə tər-təmiz bilirmiş. Deyif:

– Ə, qaçın.

Girif pəyəyə. Görüf qardaşı sinif axura. Deyif:

– Ə, paltarını soyun, tez ol, tez ol.

Bu da soyunuf. Deyif:

– Gir qapının dalına. Camaatı çağırjam içəri ki, burda Qasım yoxdu. Tuman-köynəkdə qarış olara, birtəri aradan çıx. Səən mənən işin yoxdu.

Deməli, heylə də eliyifdi. Camaatı çağırır ki, ay erməni, burda Qasım nə gəzir? Məni dəli eləmisiz, mən də içərdə Qasım axdarıram. Deyillər, içərdədi. Deyif, nətər, ə, nə gəzir? Erməni tuman-köynək içəri dolanda Qasımın qardaşı da qarışır bulara, çıxır çölə. Qasım içərdən çıxır, deyir:

– A kişi, da bu əldən çıxdı, bunu tutammadıx. Mən gedirəm Qasımın dalınca. O nə qədər bərk getsə də kəndə çatıncan onu öldürəjəm. Kimin hünəri var mənən gəlsin, – deyif qardaşının da qolunnan tutuf deyir, getdik ə. Götürüluf gediflər. Erməninin də beş-altısı buların dalıncan: “Arə, qoyma, arə, qoyma”. Bizim orda ara var, o aradan Qasım keçənnən sora beşaçılanı firriyır oturur səngərə. Deyir, ə, “sənəin xaçını ....”, verif erməninə güllənin qabağına. Ə, sən Qasım tuta bilərsən kopoglu? Heylə qardaşını ordan çıxardıf.

Söylədi: Mirzaliyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

16.

Qasım gedif erməni kəndinə. Görüf orda ermənilər ayı oynadır. Ayını oynadif qaraçılar kimi pul yığılar. Buna sataşmağ üçün erməninin böyüyü deyif ki, Qasım, deyə bilərsən bu ayı ermənidi, yoxsa müsürman? Deyif:

– Ə, canın üçün, bu dəyqə, niyə demirəm?

Gəlif ayı oynadanın əlindən ayının yedəyini alıf, dartıf. Ayı da çox tərs şeydi. Örgədən olmasa dalınca ömründə getməz. Dartıf, gəlmiyif, dartıf, gəlmiyif. Ayının yüyənini belə atıf üsdünə, deyif:

– Sən öl, yüz faiz ermənidi.

Deyiflər:

– Niyə?

Deyif:

– Tərsdi, kopoğlunun heyvanı. Nə qədər eliyirəm gəlmir dalımca.

– *Söylədi: Mirzalıyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.*

17.

Bir dəfə erməni deyif ki, a Qasım, gəlirsən uşaxdan-muşaxdan mal-heyvan aparırsan. Kişi ona deyərəm ki, gəlif mənim heyvanımı apara. Özü də yava itdəri varmış, adamı hasardan almış. Qasım buna deyif ki (da mənnən balacasan üzür isdiyirəm), sən öl, arvadın alt paltarın apararam, sənin onnan xəbərin olmaz. Məni hirsəndirmə. Deyif, Qasım, mənim öyümnən alt-üst nə olur-olsun, mənim darvazamdan içəri nə apara bilsən, sən öl, sənə bir cüt kəl verəjəm. Gəl, halalın olsun, apar. Deyir, yaxşı.

Qasım gəlir bir cəvərana iki-üç kilo ət qoyur. Bir ispişka karofkasiyan qarışqa yığır günüzdən, yayın da günüymüş. Gejə gedir, erməninin barısının qırağında bir hündür ağaj varmış, çıxır o ağaca, cəvəranı kəndirən salır aşığı. İt hopbanır minir tayçanın¹ içinə. İti yavaşca çəkir bağlıyır yalın belinə, it orda ət yeyir. Özü düşür gəlir. Arvadnan əri balkonda uzanıb yatmışımışdar. Qarışqanı da təmiz buraxır bu arvadın yerinə. Arvad bir az orasın qaşır, bir az burasın. Köynəyin-zadın çıxardır ipdən asır, prastinanı çəkir üsdünə ki, pahat olsun da, yata bilsin. Qasım da onu götürüf gəlir. Səhər bular ayılıllar. Kişi arvada deyir, dur. Duranda bular görür ə, arvadın köynəyi əyində yoxdu. Deyir:

– Aaz, niyə lütsən, noluf?

Deyir ki, bəs bədənimə qarışqa darışdı gejə, çıxartdım asdım. Elə o dəyqə deyir, köynək hanı? Deyir, dey, bura asmışam. – “Aaz, it hanı?” İti çağırılar, it ağacın başınnan hürməyə başladıyır. Deyif, sən öl, Qasım apardı köynəyi.

Doğrudan da, verif öküzləri.

Söylədi: Mirzalıyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

18.

Çox deyirmiş ki, ay camaat, dünyanın hər yerində Qasım gəldi, Qasım gəldi deyif qabağıma yüyürüllər, amma bu kəntdə məni yaxşı saymırsız. Vallah, belə olmaz. Bir dəfə birinizi vurajam, onnan sora biləjəhsiz ki, Qasım nə Qasımdı. Bunu deyən vaxdı camaatın arasınnan biri deyif ki, ə, sən də qırxda-bucaxda gəzif goplanırsan onu elədim, bunu elədim, heş-zad eliyən döyülsən.

Deyir:

¹ Tayça – fındıq, zoğal çubuğundan hörülən səbət

– Ə, Allaha and olsun, məni hirsəndirmə, birinizi vurajam, özü də lap bərk gedənizi vurajam.

İspalkom vardı, o vaxdı yüzbaşı deyirmişdər, adı oluf Rusdam, Bayram oğlu Rusdam. Rusdam deyif:

– Ay Qasım, kimi vurassan?

Deyif:

– Elə səni.

Deməynən beşaçılanı hərriyif düz dümbəyinin üsdünnən birin vuruf. Kişi yıxılıf. Yıxılında beşaçılanı bir də verif ayağa. Deyif:

– Kim kişidirsə, yaxınnaşsın, onu durğuzsun ayağa, kömək eləsin.

Heş kim yaxın durmuyuf. İyirmi dəqiqə kişi partdıyannan sora deyif:

– Gedin zibilinizi götürün. Dümbəyinnən vurmuşam, ölmüyəjəh. Amma mən məscidin qabağına gələndə Soğanverdi satan ətdən (ət satanın adı Soğanverdi imiş) qoyun bircə kilo da mən alım. Məni sayın da, adam yerinə qoyun.

Belə işdəri oluf.

Söylədi: Mirzəliyəv Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

19.

Bizim kəndin malın-qarasın gəlif oğruyuf aparıflar. Qasım beş-altı nəfərnən gəlif düşüf malın irizinə, malın uju gedif çıxıf Ağdamın Qiyasdı kəndinə. Orda da Rusdam addı bir dənə bərk gedən kişi oluf, Hacca oğlu Rusdam deyirmişdər. Qasımın qabağına çıxıf: “Qasım hara, bura hara?” Buları tamam soyunduruf, atdarın alıf bağladıf, tüfəhlərin, güllələrin hamısın əllərinə alıf, xoş gəlmisən. Bular da arxeyin oluf. Salıf buları bir dənə padvala. Deyif, girin ora. Qasım gil girif içəri, görüf içəridə xançal itiliyən, pıçağ itiliyən, güllə dolduran. Qasım başa düşüf ki, bu nədi. Uşaxlara deyif tərənmiyin görək. Bir azdan sora buları çıxardır çölə, düzür belə cərgəynən. Həmə o Rusdam beşaçılanı gətirif verif Qasıma, deyif:

– Qasım, ala, səni çox mahir deyillər. Bax, o dey, qovağ ağacının başındakı qarğanı görürsən?

Deyif:

– Hə.

Deyif:

– O qarğanı vura bilsən, sizi buraxajam, amma vura bilməsən, qardaş, yalanı yoxdu, sizi buraxası döyüləm.

Deyir, Qasım beşaçılanı belə tutuf deyir:

– Birincisi, Qasım güllə atanda görək analar “oğul vay” deyə, baxılar “qardaş vay” deyə, dünya dağıla. İkinci, yaxşı kişi nənəsinin adı ilə çağrılmaz. Sənə Hacca oğlu Rusdam deyirik. Yaxşı kişi dədəsinin adı ilə çağrılar.

Bir dənə kişi varmış, Bala Hüseyin deyirmişdər. Qasımnan on dəfə yaxşı atırmış. Beşaçılanı belə atır onun üsdünə, deyir:

– Ə Bala, onu vur, o qarğanı vur.

Bu da deyif ki, Qasım, nətəər vurum, harasınnan vurum? Deyif ki, elə vur, başı getsin, leşi gəlsin mənim ayağımın burnuna düşsün. Heylə çox dəqiq atarmış. Deyir, Qasım necə demişdi, kişi heylə vuruf, leşi gəlif bunun ayağına düşəndə beşaçılanı hərriyif Rusdama. Rusdam əllərin qaldırıf ki, Qasım, mən qələt eləmişəm. Onnan sora heyvannarımızı da veriflər, bir ay çəkmiyif Qasım gedif bütöy kəndin nəyi var hamısını yığıf gətirif.

Söylədi: Mirzalıyev Taleh Xaspolad oğlu, Ağdam rayonu, Abdal-Gülablı kəndi, 1953-cü il, ali təhsilli aqranom.

20.

Avdal Qasım barədə eşitmişəm ki, deyilənə görə erməni kəndində bir erməninin yaxşı gümüş xəncəri olur. Neçə adam isdiyir bunnan, erməni nə satmağ isdəmir, nə də dəyişmək isdəmir.

Bir gün Avdal Qasım eşşəyini minir, durur gedir bu kəndə. Erməninin arvadı başdan bir əz seyrəyimiş, heylə sən deyən dünyadan xəbəri yoxumuş. Avdal Qasım oturuf fikirrəşir ki, neyniyim, nətəər eliyim bəs mən bu xəncəri ələ keçirim, götürüm gəlim. Durur gedir bu ermənini soraxlıya-soraxlıya evini tapır. Göz qoyur, görür kü, bu arvad girir-çıxır, elə-belə gic-gic hərrənir da. Baxır görür, bunda yaxşı dərin dərrakə yoxdu, səydi. Deyir ki, mən bunu nə yolnan alladım. Nəysə, gedir bunnarın qapısını döyür kü, axçı, mana bir stəkan su verərsənmi? Deyir:

– Ara, niyə vermirəm? Gəl bəri.

Bunun da canınnan döyülmü kü, bunun evinə getsin.

Nəysə, gedir. Arvad bunun altına döşəh qoyur, qabağına çay-zad gətirir, yeməh, işməh. Bu da yavaş-yavaş yeməh-işməyi yeyə-yeyə evə fikir verir, baxır görür ki, xəncər asılıdı yuxarıdan. Deməh, erməni işə gedəndə bunu qiymir belinə taxsın, kəməri üsdündə asıf divardan. Bu Avdal Qasım da özünə bir dənə bıçax düzəldifmiş, balaca bıçax, çox xırda, sapı-zadı da taxdadanıymış, ovuca sığışan imiş da. Deyir ki, sən ölmüyəsən, elə bu bıçaxnan bunu alladajam. Deyir ki, axçı, gəl bura, saa bir söz deyəjəm. Deyir, nədi? Deyir, mən sizdə bir şeyi girov qoymağ isdiyirəm, amma bu o qədər qiymətdi şeydi ki, nəslimiz, kökümüz bunu heş kəsə qiymıyıfıdı. Amma bu xəncəri götürüm bizdə toy var taxım belimə, genə də gətirif verərəm, girovu götürərəm. Arvad dedi, nə girovdu? Qasım dedi, yox ey, mən onu heş kəsə gösdərə bilmərəm, bəs o qədər qiymətdidi ki, padşahlara ləyax şeydi, elə-belə şey döyül. İndi bu xəncəl maa bu axşamlıx lazımdı deyən, yoxsa mən bunu heş yerdə qoymazdım. Amma girovu bu şərtənə qoyuram ki, onu saa gösdərmiyəjəm, yükün altına qoyajam onu, yükün altınnan da özüm götürəjəm da, baxmıyasan nədi. Arvad deyir ki, bəs mən baxsam noolar? Qasım dedi ki, yox, sən baxsan o tamam ayrı şey olar, gərəh buna baxmıyasan. Erməni arvadın da ağına batır. Deyir, amma bax kirvə, əgər getdin toya, xəncəri taxdın, orda düz on dörd dəfə daslı-çors oynuyarsan. Deyir, bax mən onu oynasam, sən bu xəncəri maa halal eliyərsən? O da elə bilir guya taxmağı deyir. Deyir, hə, niyə halal eləmirəm? Eliyərəm.

Nəysə, Qasım qayıdır öz kəndinə, xəncəri də aparır özünən. Bu erməni harsınının ürəyi durmur, girir-çıxır, ona baxmağ isdiyir. Ha deyir, nəhlət şeytana, axırda gedir qaldırır, baxır görür kü, taxta saflı çıkqılı bir bıçaxdı, heç on qəpiyə getməz. Deyir, sən öl, mən buna baxdım deyə belə oldu ey, mən gələndə Avdal Qasıma nə cavab verəjəm?

Nəysə, Avdal Qasım da gedir kəndin camaatına deyir ki, ay camaat, bu oğlan ki toy eliyir, mənim əhdim varyıdı, mən düz on dörd dəfə bunun toyunda daslı-çors oynuyajam.

Nəysə, hər oynuyuf qutaranda, deyir, bax bu bir, bu iki, bu üç, nəysə, axırda gəlif çıxır on dördüncüsün oynuyur. – “Camaat, on dörd dəfə oynadım, əhdim yerinə yetdimi?” Deyillər ki, hə, kişi, heylədi.

Nəysə, axşam erməni evə gəlir, görür ki, xəncər yoxdu. – “Aaz, hanı xəncər?” Deyir ki, bəs Avdal Qasım gəlmişdi, belə-belə dedi. Deyir ki, bıy evi yıxılan canım, denən day xəncəl getdi da. Bəs sən bilmirsən Avdal Qasım kimdi? Sən ona niyə vermişən? Arvad dedi, girov qoymuşdu, maa da demişdi baxma. Vallah, ay kişi, öldürsən də mən deyəjəm. Maa demişdi ki, baxsan, ayrı şey olajax. Getdim baxdım, gördüm bax budu. Dedi, səni alladıf.

Durur bu atını minir, tərənir Avdal Qasımın kəndinə. Bu kənt yerində elə bir yer olur ki, ora gimgə deyillər, kişilər orda söhbət eliyillər. Avdal Qasım gimgədə oturuf ağsəqəllərlə söhbət elədiyi yerdə, bu erməni gəlir çatır. – “Ara, Avdal Qasım, sən mənə xəncəlimi gətirmisən”. Deyir, nətəər yanı gətirmişəm? Oğurramamışam ki? Deyir, yox ey, oğurramamışam. Bəs evə bir balaca bıçax qoymusan, götürüf gəlmisən də xəncəri. Deyir, a kişi, mən qoyanda o bıçax döyülüydü. Yaxşı fikirrəş, gör arvadın neyniyif. İkincisinə qalan yerdə, sən arvadın maa dedi ki, bu xəncəli bu şərtənən saa verirəm ki, gedif o toyda on dörd dəfə daslı-çors oynuyasan. Mən də dedim ki, on dörd dəfə oynasam, bu xəncəl mənə halalımı, ya yox. O da dedi halalındı. Qutardı getdi, indi söz danışıxdan keçər. Ay camaat, mən on dörd dəfə oynamışam o toyda həmin havanı? Dedilər ki, hə. Get kəndin başınnan düş əyağınnan çıx, gör on dörd dəfə o havanı oynamışam, ya oynamamışam. Yekə kişisən, duruf xəncəl dalınca gəlmisən ki, filan filan. Bə mən daslı-çors oynamağımı hara qoyum?

Erməni suyu süzülə-süzülə çıxıf gedir. Arvadın yaxşı əzir, xışdıyır. Deyir, köpəyin qızı, sən saxlamalı arvad döyülsən, yeri get bıçağın dalınca. Qovalıyır, çıxır gedir.

Söylədi: Ağayeva Nazilə Nüsrət qızı, Ağdam şəhəri, Vaqif küçəsi, 58 yaş.

21.

Bir gün də gedir mal oğuruğuna erməni kəndinə. Gedir elə bu qıfılı yavaş-yavaş mişarıyır ki, ermənin qulağı eşitməsin, ev yaxındı. Elə bu dəmdə erməni çıxır çölə. Deyir, ara kirvə, sən orda nağayırırsan? Deyir, heş nə, kamança çalırım. Deyir, ay kişi, nə kamança? Gejənin bu vaxtında nə kamança, bəs onun səsi hanı? Deyir, sən get yat kirvə, narahat olma, sən mənə tanıyırsan də, Allah qoysa, səsi sabah çıxajax.

Səhər kişi durur görür mal yox, heyvan yox. Vaynösü qalxır göyə, bu da olur kamançanın səsi.

Söylədi: Ağayeva Nazilə Nüsrət qızı, Ağdam şəhəri, Vaqif küçəsi, 58 yaş.

22.

Bir gün də erməniyə Avdal Qasım gəlillər Ağdam bazarına mal satmağa. Hərəsi bir yaxşı saz, kök dana götürüf gəlillər. O qədər tələsiyillər ki, bullar bir əz vaxtsız durur, gecənin yarısından. Elə ha gəlillər, görüllər səhər açılır. Nəysə, deyillər ki, gəl bir qırıx gözümüzün çimirin alax, biz dəyəsən çox tez çıxmışığ evdən. Neyniyəh, nağayrax? Nəysə, Avdal Qasım iki qayanın arasında bir dar yarığ olur, danasın salır bura, bir kötüyü də qoyur bunun qavağına. Erməni də aparır bir çiqqılı kola bağlıyır. Deyir, elə yatax, gözümüzün çimirin alax, səhər duruf gedərih.

Avdal Qasım çıxıf tərənən üstündə dananın böyründə yatır ki, qaçıf eliyəndə görsün. Erməni də musurmanın ehtiyat elədiyinə görə gedir bir əz gendə yatır, çalada. İşıqlaşanda Avdal Qasım durur öz danasının qavağındakı kötüyü götürür, dana çıxır yavaş-yavaş, otduya-otduya aralaşır. Oturur gözdüyür, gözdüyür, dana xeylağ aralaşannan sora deyir, ara, Vartazar, durmursan hələ? Dur gedəh, bazarın vaxtıdı. Vartazar durur. Axşamnan da fikirrəşillər ki, indi neyniyəh, nətəər eliyəh ki, bu danalar itməsin, batmasın da. Hərə öz məssəvində duasın eliyir, yıxılır yatır.

Vartazar durur ora dana, bura dana, yoxdu. Bu da gennən görür axı öz danası ağaşdığın, kolluğun içində. Deyir, ara, sən özününkün axtar, mən də özümünkün, gəl görəh hardadı?

Nəysə, gedir danasın tapır gətirir, ermənin danasın ha axdarıllar, ha axdarıllar, axırda gedif görüllər dərədə canavar sökuf töküf, dağıdıf. Dana nəzir? Əti gedif, qalır qupquru sümüyü. Erməni ağılyə-ağılyə gəlir. Avdal Qasım deyir, ara Vartazar, axşam sən dua eləməmişdin? Deyir, eləmişdim. Deyir, bəs kimə tapşırdın inəyi? Deyir, ara, mən Allaha tapşırdım. Deyir, ara, mən də

on iki imama tafşirmışdım ey. Soora birdən qayıtdı k1, ayə, ay gic erməni, dədəni öldürən Allah, nənəni öldürən Allah, qardaşın Aşotu öldürən Allah. Allaha da dana eytibar eliyif dana tapşırallar?

Söylədi: Ağayeva Nazilə Nüsrət qızı, Ağdam şəhəri, Vaqif küçəsi, 58 yaş.

23.

Bizdə Ağbulax kəndi oluf, qonşu kəntdi, erməni kəndidi. Ağbulax kəndində bir dənə özünən deyən bir oğlan oluf Qasımın devrində, Qasım kimi cavan oluf o da. Qasımnan spor eliyif. Qasım deyif ki, sən çox özünən demə, sən evlən, yatanda geje nişannının alt paltarın aparmasam, mən kişi döyləm.

Vaxt gəlir, zaman gəlir, o dığa evlənəndə, Qasım bilirdi, kəntdərin hamısına bələdiydi, gediş-gəlişi varıydı. Örgənif ki, bu axşam bunun toyudu. Qasım gedir geje, bağlarda ən çox gavalı ağaşdarının divində olardı qarışqa yuvası. Bir dənə qarğını kəsir, qarğının kəlləsinnən bir dənə yumuru qəndi isdadır salır içəri. Qarışqalar hamısı yığılır o qarğının içinə. Qarğının içi dolanda bunun ağzın bağlıyır, qoyur cibinə.

Gəlir axşam tərəfi. Erməni kəndinin başında keçi otaran olur. Hərrənir bir dənə erməninin keçisin tutur, kəsir, saxlıyır orda. Vaxt gəlir, zaman gəlir, geje saat on iki, bir radələrində yenir kəndə, keçinin para şakqası əlində. Görür kü, toy-zad qutarıf, bu erməni də yorğun gedif yatıf. Baxıf görür kü, bunun həyətində böyüh bir it var, salıflar trosa. Qasım deyir, mən nağayırım, nejeyliyim? Bir tayça (yeşih kimi olur, çubuxdan hörülür, ona mer-meyvə yığirdılar) tapır, bizdə saman tayçaları deyirdilər o vaxt. Saman tayçasının içinə bu keçinin ətin qoyur, çıxır darvazanın başına. Görür kü, it aman vermir, tayçanı kəndirə bağlıyır yendirir. İt ətin iyin alan kimi atdanıf minir tayçıya. Tayçanı çəkif bağlıyır darvazanın başına.

Girif görür kü, yatıflar bunnar, qapılar açıx, hər tərəf açıx. Siftə girir onun tovlasına. Deyir, burda aparmalı bir şey var. Baxır görür kü, bir yaxşı atı var. Nəysə, girif görür kü, bunnarın heş özdərinnən xəbəri yoxdu. O vaxt lampuşqa-zad yoxumuş da, qarannıx, şam işığıymış. Nəysə, görüf kü, bunnar yatıf, bu sümsüdən qarışqanın ağzın açıx, qoyur həməni bu gəlin yatdığı yerə. Qarışqa daraşır buna. Daraşanda bu gəlin görür kü, nəysə yeyir bunu, bu alt paltarın çıxardır tulluyur. Çıxardıf tulluyanda, Qasım bunu götürüf gəlir. Atı minir gəlir kəndə.

Sabertən bunnar ayılır, ikisi də qalxır. Görür kü, təzə gəlin nəysə axtarır. Deyir, nə axtarırsan? Deyir ki, alt paltarımı tapammıram. Bu dığa o dəyqə başa düşür ki, Qasımlıxdı. O dəyqə gedir pəyə baxır, görür kü, at da yoxdu, heş erkəyi də yoxdu.

Aradan bir neçə müddət keçənnən sora Qasım gedir həməni Ağbulax kəndinə. Ağbulax kəndinə gedəndə həməni erməni çağırır Qasımı. Deyir, Qasım kirvə, hər şey halalın olsun, düz eləmişən, erkəyi də halal eliyirəm saa, atımı qaytar. Deyif, yox, kişinin ya atın apardın, ya filan şeyin apardın, bəsindi. Saa dər oldu. Vəssalam!

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

24.

Elə bu da Ağbulax kəndində oluf. Bir erməni varıymış, Qasımnan arası yaxınıymış. Deyif ki, Qasım oğuruğu elə eliyirsən ki, elə aparırsan k1, biz onu bilmirih. Deyir ki, gəlif evinnən də apararam. Deyir, nətər apararsan?

Qasım erkənnən gedir həməni Ağbulax kəndinə. Görür kü, həməni kəndin başından erməni qoyunnarı gətirir. Qasım ermənidən qabax gedir girir tölüyə. Nəysə, bu erməni gəlir, mal-heyvanın salır. Töləsinə salannan sorasına bu çıxır. Bu çölə çıxannan sorasına dalınca Qasım xəlvəccə çıxır. Qarannığ olur. Geje girəvə tapır, gedir girir erməninin evinə. Erməninin evinə girəndə görür kü, erməninin anası (bizdə keşmişdə çeji sap çəkirdilər, baramadan çəkirdilər), bara-

manı isdadıf qoyuf böyrünə, sap əyirir. Görür kü, bu sap qutarmıyajax. Nağayırım, neyniyim? Bu, qaravatın altındeymiş, bilmirmiş erməni, içəridə girif gizdənmişimiş. Harsının böyrünnən yavaş-yavaş bu iplərdən çəkir ki, azalsın, dursun getsin yatsın. Nəysə, bu arvad bir ayna baxır, bir bayna baxır, görür kü, ə, qutardı, heş sap da yoxdu. Öz-özünə deyir ki, şeytan yox, Qasım yox, bu baramalar nejdoldu?

Gəlir sabeyrtə kəndə çıxanda görür kü, Qasım (erməni kəntdərinə çox gedif gəlirmiş), atın belində gedir. Deyir ki, ay Qasım, noldu? Deyir, beeje arvadın əyirdiyi həməən o barama mənim əlimdədi, gəl apar, inammırsan, apar göstər. Baxır, onnan sora deyir ki, ay Qasım, ta saa biz çata bilmərih.

Rəhmətdih Qasım kimilər varıydı, intaası vaxt zamanə elə gətirdi ki, biz uduzdux.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

25.

Bizdə kəntdə Molla Fətəli oluf. O Molla Fətəli çox inanılmış adamımış. Gəlif bir gün yoldan keçəndə balaja-balaja uşaxlar olufdu, götürüf bunu daşdıyıflar. Daşdıyanda görüf kü, Qasım oturuf yolda. Deyif ki, ay Qasım, bu uşaxları niyə qoyursan məni daşdıyır? Deyir ki, ay Fətəli, o uşaxlar sən kəbin kəsdiyın uşaxlardı, onunçün səni daşdıyıllar, çünkü kəbinnərin düz kəsməmişən.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

26.

Bir gün qardaşı buna deyir ki, qardaş, gəl sən bu haramçılıxdan, qaçax-quldurçuluxdan əl çəh, gəl halalçılıxnan məşğul olax. Torpağımız var, yerimiz var, meşəmiz var, əkəh, becərəh. Deyir ki, qardaş, gedərəm, amma maa halal şey düşmür. Deyir ki, qardaş, düşər, inşallah. Deyir ki, gedəh, nə deyirəm. Gedillər, nəysə, əkif-becəriillər. Sanatoryadan güney tərəfdə böyüh torpax sahələri varıydı. Buranı əkillər, becəriillər, yaxşı taxıl əkillər, noxud əkillər. Nəysə, vaxt gəlir, may ayının axırrarında taxıl baş tutan vaxtı, hava qaralır, elə bir güjdü yağış yağır ki, ağaşda heş bir yarpax da qalmır, məhsul hamısı məhf olur gedir. Qasım deyir ki, qardaş, gördün? Mən saa dedim, maa halal mal düşmür. Get özün məşğul ol, mənnih döyül.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

27.

Bizdə İsdı qaya deyilən yer var. Qasım elə burda oturmuşumuş. Görür bir yüklü atdı qəlir. Baxır görür kü, bu gələn ermənidi, yükü də undu, dəərmannan gəlir. Fikirrəşir, deyir, nətəər mən bunu buun əlinnən alım, bu məni heş tanımasın? Nəysə, paltarın soyunur kolluxda gizdiyir, üzgözünə, bədəninə də palçix yaxır, düşür atın dalına. Bir xeylax keçmiş yavacca atın yüyənin açır, çox çəppih adam olur özü də, salır öz başına, atı qaytarır geri. Bu döngəni dönənnən sorasına əyağın yerə diriyir. Erməni bir dəfə çəkir, iki dəfə çəkir, geri çönəndə görür kü, ə, bu əcayib bir şeydi. Erməni qoyuf qaçır. Gedir kəndə hay çəkir, deyir ki, camaat, mənim atım gəlidiyi yerdə döndü oldu xortdan. – “Ə, başım xarafdı, nə danışırsan?” Gəlillər nə qədər axtarıllar, bəs hardeydi? Deyir, qavırsannıx var burda. Qavırsannığa baxıllar. Deyir ki, bax, bax, burda əyağın dirədi. Nəysə, atı gətirir deyir ki, qardaş, gördün? Mənimkin Allah belə yetirir. Mən belə dolanıram.

Aradan bir müddət keçəndə, qış olur, atın yal-quyruğun qırxır saxlıyır. Yaz gələndə atı minif gedir həməən o erməninin kəndinə. Erməni baxır, deyir, ara, Qasım kirvə, bu atı hardan almısan? Deyir ki, neynirsən? Deyir ki, ə, mənim itən atıma oxşuyur. Deyir, nətər itən atın? Deyir ki, Gülaflı qavırsannıği var, ordan keçəndə atım döndü oldu xortdan. Deyir ki, ə, sən nə

danışsən, xortdan oldu nədi? Mən bunu Ağdam bazarından almışam, əyər alırsan, xoşuna gəliirsə, satım saa. Deyir ki, hə, satsan alaram. Deyir ki, neçiyə almışdın o vaxt atını? Deyir ki, beş yüz manata. Deyir ki, yaxşı, dörd yüz manat ver, bu atı verirəm saa.

Atı bu minvalnan satır ona, qaydır gəlir. Bir gün də görür kü, erməni atın buraxıf tutduğa. Qasım girəvəni əldən vermir, atı götürür bir də gəlir kəndə. Gəlir kəndə, mən neyniyim, nətər eliyim? Atı salır tooluya, isti savılca olur, götürür bunu qoyur közün üsdünə, bu qızarı burda. Atı iki yerdən damğalıyır, budunun üsdünnən damğa vurur. Bilir ki, yaz gələndə bunun yerinə ağ tüh çıxajax, gedəndə bu erməni bunu tanıyıajax.

Nəysə, aradan bir müddət keçənnən sora həmən payızı bir də gedir erməni kəndinə. Deyir ki, gəlmişəm bu atı satmağa, bir müşdəri olseydi satardım. Ermənilər yaxınnaşır, baxıllar kı, yaxşı atdı. Deyillər ki, ə Qasım, buna nooluf? Deyif, belədi də. Həmənm erməni gəlif deyif ki, Qasım kirvə, bu atın arxasındakı ağ tüklər olmasaydı, deyərdim vallah, bu mənim atımdı. Qasım deyir, vallah, sənın başın xarafdı, elə atı itirdihcə gəl mənənnən tut ku, atımı sən aparmısan. Satmağa gətmişəm, alırsan al, almırsan, özün bilərsən. Deyir ki, yaxşı, qiymətin de. Deyir ki, o vaxtı dörd yüz manata vermişdim, indi beş yüz manata verirəm, alırsan? Deyir ki, hə, bazara getməhdənsə, elə qapıda almıx yaxşıdı. O minvalnan erməninin öz atın üç dəfə o erməniyə satır.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

28.

Bu 1905-ci il müharibəsində oluf. Babam söhbət eliyirdi ki, Ağdamnan bir bəy Qasımı çağırıdı dedi ki, gəl bura, Şuşada vəzyət ağırdı, ora patron göndərməh lazımdı, bir iki yoldaş tap özünə, ora patron çatdır. Deyir ki, yaxşı, götürərəm. Nəysə, gedir atdarı yühlüyüllər, xurcunnara yığıllar patronu, götürüf gəlillər bizim Avdal kəndinə. Bizim Avdal kəndiynən Şuşanın arasında üç dənə erməni kəndi varıydı. Bu kəntdə bu posdarı keşməhdən ötrü, burda ancax dil bilən adam lazımdı.

Nəysə, Qasım özüyənən bir-iki nəfər də götürür. Qardaşı Calal kişi söhbət eliyirdi. Deyirdi ki, getdi, deyir, Haroy kəndinə. Ora çatanda dedi, səngərdə ermənilər var, siz gözdüyün, mən yoxluyum görüm nətərdi. Yaxınnaşdı səngərin birinə, biz də baxırıx kənardan, atdarı saxlamışıx. Deyir, girdi səngərə. Gördüh ermənicən nəysə dedi bullara. Qayıtdı çıxdı gəldi. Əl elədi ki, gəlin. Nəysə, yeridih bir postu keşdih. Postu keçəndə deyir, soruşdum ku, Qasım, nə dedin ollara? Deyir, heş nə demədim, dedim ki, yatmıyın, türklər gəlif sizi qırar.

Bu minvalnan helə üç dənə erməni kəndin keşdi, bütün sursatı, patronnarı Şuşa qalasına çatdırdı. Qayıdıf gələndə Qasıma deyiflər ki, Qasım kişi, gedəndə ehtiyatdı ol, səni vurallar. Deyif ki, qorxmıyın, məni vurmazdar, intaası mən gəlmişəm, bu erməni kəntdərinənən boş qayıtmıyajam, nəysə bir şey aparajam.

Tanıdığı əsas kənd oluf Haroy kəndi, orda onun tanıdığı bir erməni oluf. Görüf kü, burda bir bulax var, Söyütdü bulax deyillər. Bu bulağın yanından keçəndə görüf kü, burda kartof sahəsi var, bu erməni sahədə işdiyir, atın da açıf bağlıyıf söyüdü budağına. Yavaçca gedir bu atı açır, minir. Bəri gələndə erməni duyux düşür. – “Ə, Qasım kirvə, hara gedirsən?” Deyif, ə, piyadayam, yorulmuşam, atı kəntdən buraxajam gələjəh, nəyrahət olma.

Atı minif gətirir kəndə. Aradan bir səfər keçənnən sorasına bir də əyağı düşür bu Haroy kəndinə. Bu erməni deyir ki, ə, Qasım kişi, mənim atımı niyə gətirmirsən? Deyir ki, ə, buraxdım, bəs gəlmədi? Deyir ki, ə, yox. Deyir, ə, sən öl, canın üçün, buraxmışam, mən nə bilim indi hara gedif. Onnarnan bizim aramızda bir altı-yeddi kilometr məsafə var. Atı aparır başqa bir erməni kəndində başqa bir erməniyə satır.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

29.

Bir gün Qasım elə öz kəndimizdə ət almağa gedif. Görüf kü, camaatdı da, tökülüşüf ətin üstünə, ət alıllar. Bizim kəntdə bir qoja kişi varmış, adı Pənahımış. Bu, Qasımı itəliyif keçir. Deyir, ayna dur, mən alıram. Qasım deyir, Allahın işinə bax ey, bütün Qarabağ əlimnən qan ağılyır, kəndə gəlirəm, Pənah qoymur bir kilo ət alam.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

30.

Qardaşı Qasıma deyir ki, Qasım, ta yaşdanmısan, oruş-namaz vaxtıdı, niyə namaz qılmırsan? Bilirsənmi ki, qəzaya qalanda nə qədər günah eliyirsən? Hər bir günün qəzası altmış gündü. Deyif ki, onda mən o qədər tutmıyajam ki, onun sayın-hesavın itirsinnər.

Söylədi: Quliyev Elman Bahadır oğlu, Ağdam rayonu, Abdal kəndi, 68 yaş.

31.

Abdal Qasım bir məclisə gedir. Baxır ki, məclisdə oturan adamlar biri kamançaya zakaz verir, biri tara zakaz verir, biri nağarada solo çaldırır, oxuyana zakaz verillər. Heş bu qoşa nağaraya zakaz verən yoxdu. Abdal Qasım deyir ki, yox ey, bu kişilikdən döyül. Mən də qoşa nağara çalana zakaz verəjəm, bu da öz sənətini gösdərsin. Bu pulu çıxardır hazırıyır ki, dayanan tək deyə ki, ala bunu, qoşa nağarada bir dənə solo çal. Görür ki, qoşanağaraçı çala-çala dodağının altında deyir ki, burda kişi yoxdu, burda kişi yoxdu. Abdal Qasımın qulağı bunu çalır. Deyir:

– Nə dedin, a bala?

Deyir:

– Sənnən işim yoxdu, sənnən işim yoxdu.

Söylədi: Səfiyev Zakir İslam oğlu, Bərdə rayonu, Bəcirəvan kəndi, 1953-ci il, ali təhsilli.

32.

Bir gün də Abdal Qasıma xəbər çatır ki, bəs Avropadan – hazırcavablar klubunna nümayəndə gəlir. Gəlin siz də orda iştirak eliyin. İşin gedişin-zadın soruşur. Deyir ki, mən iştirak eliyərəm bu şərtənən ki, birinci sualı mən verəm. Deyillər ki, yaxşı, oldu. Nəysə, gələn adamnan bunu qabaxlaşdırıllar. Tərcüməçi deyir ki, bu adam deyir mən onnan hazırcavablar klubuna daxil olaram bu şərtənən ki, birinci sualı mən verəm, ikinci sualı o versin. Birinci sualın qiyməti beş maat, ikinci sualın qiyməti üç maat. Deyir, hə, oldu. Abdal Qasım sualı verir, o biri cavab verə bilmir. Cavab verə bilmiyəndə deyir:

– Ver beşdiyimi.

Beş maatl alır. Allanan sora xırdalıyır qaytarır bunun üç maatlın. Deyir:

– Sən nə iş gördün?

Deyir:

– Sən də sual verəjəhsən, mən bilmiyəjəm. Elə bəri başdan üç maatlı ala.

Abdal Qasım belə hazırcavab olur. Orda da məharətin gösdərir.

Söylədi: Səfiyev Zakir İslam oğlu, Bərdə rayonu, Bəcirəvan kəndi, 1953-ci il, ali təhsilli.

33.

Hansısa çaya sel gəlirmiş. Qasım gəlir durur çayın bu üzündə. Görür ki, sel nətər güjdü gəlırsə, təkbaşına keçə bilmijəh. Gözdüyür, görür ki, dığalar gəlir. Bular dörd nəfər düzələndə deyir:

– Qasım kirvə, burda neyniyirsən?

Deyir:

– Görmürsən, sel gəlir, oyza-buyza adam keçirirəm.

Deyir:

– Qasım kirvə, bizi də keçir dana.

Deyir:

– Baş üsdə, keçirərəm, amma adama bir güllə pambıx verərsiniz.

Bunun dördü də qol-boyun durur, bu da durur ortasında. Axı beş nəfərdir. Suyun ortasına çatanda pərsəng güc eliyir, bunun biri əldən çıxır. Deyir:

– Qasım kirvə, Nerses kirvə getdi.

Deyir:

– Onun bir güllə pambığını isdəmirməm.

Söylədi: Ramazanov Əlikram Nəzər oğlu, Bərdə rayonu, Qaradəmirçi kəndi, 1953-cü il, orta-ixtisas təhsilli, müəllim.

34.

Keşişin bir dənə atı varmış, Qasımın buna gözü düşür. Fikirrəşir ki, nətər eləsin atı bunun əlinə çıxarsın. Güdür ki, görsün keşiş evə havaxt gedir, havaxt gəlir. Özü də keşiş atı minmiş, yedəyində aparırmış. Günnərin birində görür, keşiş gedir. Bərəsində gedir durur, söyütdən-zaddan qırır, özünü məzəli şəkllə salır. Keşiş gəlif keçəndə atın nohtasını çıxardır, təpinən kimi at qaçır bunun atının yanına. Bunun da atı maydan atdı. Noxtanı keçirir öz başına. Bir xeylax gedənnən sora görür at getdi, da görükmür. Keşiş noxtanı dartır özünə, bir-iki dəfə “at gəl” eliyənnən sora Qasım birdən ayağın cütdüyür kişniyr. Keşiş çönəndə görür, ə, at çönüf cin oluf. Bu kişniyif dartanda “vay Astos” eliyif keşişin ürəyi gedir. Bu yüyəni qoyur belinə. Gedir yuyunur, atı da götürür gedir.

Səhər keşiş kilsənin qabağında durmuşumuş. Keşişin atıyan gəlif keçəndə deyir ki, kirvə, sabahın xeyir. Deyir:

– Ara, Qasım kirvə, ayağını saxla, sənə bir söz deyəcəm.

Bu dayanır, deyir, buyur. Deyir:

– And olsun Allahın birriyinə, gözümün qabağında at dönüf cin olmasaydı, deyərdim bu elə mənəim atımdı.

Söylədi: Ramazanov Əlikram Nəzər oğlu, Bərdə rayonu, Qaradəmirçi kəndi, 1953-cü il, orta-ixtisas təhsilli, müəllim.

35.

Deyir, bir gün bir məclisdə Qasım məclisi şənləndirir-eliyir, bı bəyin xoşuna gəlir. Çıxardır bir kağız yazır, verir bına. Deyir ki, apar kəntxudanıza ver, saa hörmət eliyəjəy. Qışımış özü də. Qasım toydan çıxannan soora açır ki, yazıf: “Filan kəntxuda, Qasım kişiyə iki qatır yükü qar ver”. Bu kağızı qatdıyır qoyur civinə. Okqədər gözdüyür kü, ta bəyin də yadınnan çıxır bı söhbət. Gözdüyür, xırman döyülən vaxdı aparır kağızı verir kəntxudaya. Deyir ki, bunu filan bəy verdi. Oxuyur, deyir ki, ə, yayın günündə, nə az, nə çox, iki qatır yükü qar ver. Deyir:

– Ə, Qasım, Allah öyünü yıxsın, mən bı yayın günündə, Qarabağın düzündə hardan alım saa iki qatır yükü qarı?

Deyir:

– Özün bil, vermirsən, vermə.

Deyir:

– Ə Qasım, gəl belə eliyəh. Neynirsən qarı. İki qatır yükü taxılını apar, töh puşqağın², uşağın yesin.

---

² Puşqax – evin küncü

Deyir:

– Sən bilən yaxşıdı.

İki qatır yükü buğdanı yühlüyüllər, aparif töküllər Qasımın qapısına. Nəysə, bəy kəntxudaynan qavaxlaşanda soruşur:

– Ayə, Qasıma bir kağız vermişdim, o nətər oldu?

Deyir:

– Bəy sağ olsun, gətirdi o kağızı maa yayda verdi, mən də yayda hardan alım qar verim. Qarın əvəzinə iki qatır yükü taxıl verdim.

Bəy görür kü, doğurdan da, Qasımı sarıya bilmədi.

Əliyev Əyyub, Tərtər rayonu Borsunlu kəndi

36.

Bir dəfə Abdal Qasıma bir namə verillər ki, apar ver filan xana. Bu da naməni aparıb o xana verəndə xan buna baxıb deyir:

– Bah, bah, nə yaman gündəsən ə. Bir adam tapmırdılar göndərməyə, səni göndəriblər?

Deyir:

– Xan sağ olsun, adam vardı adam yanına göndəriblər, mənə də sənənin yanına göndəriblər.

Quliyev Oqtay Cəlal oğlu. Doğulduğu yer: Şuşa rayonu, Sırlan kəndi. Təvəllüdü: 1946. Təhsili: orta ixtisas. İxtisası: həkim

37.

Abdal Qasım çıxıb hərrənirmiş. Görüf ki, bir erməni atnan gedir. Atın da yükü var. O dəyqə bilir ki, belə yornux getməkdə bu, dəərmannan gəlir. Meşənin içində dərə varmış, ordan keçib gedəsiymiş. Gedir öz atın bağlıyır bir ağaca. Lütəndir, palçığı götürür sürtür sifətinə, bədəninə. Yavaş-yavaş gəlir erməninin atının başının noxtasın çıxardır, ata bir şapalax vurur, keçirdir öz başına. Erməni də əlini dalında tutub gedir. Dərəni keçmək isdiyir ki, açılığa çıxa. Abdal Qasım ayağını diriyir yerə, dayanır. Erməni ha dartır, görür gəlmir. Qayıdır dala baxır, bunu görəndə noxtanı tulluyur, qaçır kəndə. Hay salır ki, dəyirmannan gəlirdim, filan yerdə atım oldu eybəcər bir şey. Deyir, ə, o Abdal Qasımdı.

Nəysə, gəlir bunu tapır. Deyir:

– Qasım, atın üstündə olan un sənənin olsun, amma atı, saa qurban olum, verginən, gedim uşaqlarımı saxlıyım.

Deyir:

– At otdaxdadı, sabah günorta gəlginən bizə, uşağa deyərəm atı gətirər, gəlib apararsan.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir evə, qonşunu çağırır. Deyir ki, səhər həyətdə qoz ağacının divində surfa saldırıram. Erməni gəlibdi atın dalınca, atı da satmışam. Onu oturdajam qozun divində. Elə əlin çörəyə aparanda beşatılannan onun başının üstünnən güllə atginən. O vaxta kimi atginən ki, durub qaçsın.

Nəysə, erməni gəlib çıxır. Deyir:

– Kirvə, yoldan gəlirsən, gəl otur, çörək yeyək. Uşaq da gedib atı gətirməyə, at gəlsin, götür get.

Arvada göz eliyir, arvad gətirir qozun divində surfanı açır. Erməninə oturdur qozun divində. Erməniyə deyir ki, “pismillah” eləginən. Erməni əlini çörəyə aparanda bunun tərəsinin üstünnən bir güllə atılır. Deyir:

– Ara, bu nədi?

Deyir:

– Ə, qonşudu, qələt eliyir, çörəyi yeginən.

Bu bir də əlin aparanda bir dənə də güllə atılır. Deyir:

– Qasım kirvə, bu nədi belə?

– Ə, – deyir, – bunun dünənnəri bir dənə erməni qonağı gəlmişdi, onu mən vurmuşam gülləynən. İndi o bilir ki, sən də ermənisən. Səni vurmaq isdiyir ki, əvəz-əvəz olsun. Deyir:

– Ara, atı da isdəmirəm, mən getdim.

Söylədi: Məmmədov Vidadi, Şuşa şəhəri.